

ROBERT SROKA

Akademia Leona Koźmińskiego
Katedra Przedsiębiorczości i Etyki w Biznesie
e-mail: rsroka@kozminski.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0517-5814>
<https://doi.org/10.14746/h.2024.2.6>

Nowe instytucje dla biznesu wykorzystującego sztuczną inteligencję – elementy etyczne

New institutions for business using artificial intelligence (AI) – ethical elements

Abstract. *The aim of the article is an attempt to present the ethical elements in the newly shaped by the European Union institutions for business and, more broadly, for an economy based on advanced digital solutions, especially artificial intelligence (AI) systems. The presented research is conducted within the institutional approach in economic theory, which takes into account social and axiological elements in economic analyses. The first part presents selected negative social consequences of the business use of artificial intelligence systems. The second part contained a brief analysis of the significance of institutions in the concept of institutional economics. Then, key documents of the European Union related to the ethical aspects of AI use by businesses were introduced, especially the upcoming AI Act regulation.*

Keywords: *business ethics, artificial intelligence, institutions, AI ethics, AI Act*

Wprowadzenie

Autorzy raportu *UN B-Tech paper on business models*¹ podkreślają, że pomimo pozytywnego wpływu innowacji technologicznych na społeczeństwo, modele biznesowe firm technologicznych są coraz częściej oskarżane o łamanie praw

¹ Raport *UN B-Tech paper on business models*, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, New York 2020.

człowieka, zagrożenie wartościom demokratycznym czy pogłębianie nierówności społecznych. Dlatego szybko rozwijające się modele biznesowe, usługi i produkty oparte na systemach sztucznej inteligencji budzą zaniepokojenie nie tylko wśród użytkowników tych produktów i usług, ale również wśród polityków, którzy na różnych forach, m.in. Unii Europejskiej, podjęli działania nad wypracowaniem nowych instytucji, które można określić jako etyczne, prawne i organizacyjne zasady dla gospodarki opartej na systemach sztucznej inteligencji. Założenia dla tych instytucji zostały zawarte w takich dokumentach, jak chociażby *Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*², w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego określanym jako *Akt w sprawie sztucznej inteligencji*³ czy w *Europejskiej deklaracji praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*⁴. Jesteśmy zatem świadkami tworzenia się, a raczej świadomego procesu formowania, m.in. za pomocą powyżej wspomnianych dokumentów, nowych instytucji gospodarczych, którym od samego początku próbuje się nadać jasny cel ochrony i realizacji określonych zasad etycznych dla biznesowych zastosowań sztucznej inteligencji.

Celem artykułu jest próba zaprezentowania elementów etycznych w kształtowanych przez UE nowych instytucji – dla biznesu oraz szerzej, dla gospodarki opartej na zaawansowanych rozwiązaniach cyfrowych, w szczególności systemach sztucznej inteligencji (AI).

Niniejszy artykuł stanowi analizę propozycji UE dla tej części gospodarki, która wykorzystuje sztuczną inteligencję. Prezentowane badania prowadzone są w ramach podejścia instytucjonalnego w teorii ekonomii, które uwzględnia elementy społeczne i aksjologiczne w analizach ekonomicznych. Natomiast pojęcie „sztuczna inteligencja”, które na potrzeby tego artykułu stosuję zamiennie z pojęciem „system sztucznej inteligencji”, definiuję za propozycją zawartą we *Wniosku dotyczącym rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji*. Zgodnie z tym dokumentem „system sztucznej inteligencji” oznacza system, który zaprojektowano do działania w sposób częściowo autonomiczny i który, na podstawie danych i informacji dostarczonych maszynowo lub przez człowieka, wnioskuje, w jaki sposób osiągnąć zadany zestaw celów – z wykorzystaniem technologii uczenia się maszyn lub metod opartych na logice i wiedzy, i który generuje takie wyniki, jak

² *Wytyczne w zakresie etyki dotyczącej godnej zaufania sztucznej inteligencji*, Niezależna Grupa Ekspertów Wysokiego Szczebla ds. Sztucznej Inteligencji, Komisja Europejska, Bruksela 2019.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (Akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniające niektóre akty ustawodawcze Unii, COM (2021) 206 final, Komisja Europejska, Bruksela 2021.

⁴ *Europejska deklaracja praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*, https://tiny.pl/3_6f21r4 [dostęp: 19.12.2023].

treści (generatywne systemy sztucznej inteligencji), przewidywania, zalecenia lub decyzje wpływające na środowiska, z którymi system ten wchodzi w interakcję⁵.

W pierwszej części zostaną zaprezentowane wybrane negatywne społeczne konsekwencje biznesowego wykorzystania systemów sztucznej inteligencji. Część druga będzie zawierała krótką analizę znaczenia instytucji w koncepcji ekonomii instytucjonalnej. Następnie zostaną przybliżone kluczowe dokumenty UE odnoszące się do etycznych aspektów wykorzystania AI przez biznes, w szczególności przygotowywana regulacja AI Akt. Celem ich analizy jest próba identyfikacji elementów etycznych w kształtujących się nowych instytucjach dla gospodarki wykorzystującej AI.

1. Wybrane przykłady nieetycznych skutków zastosowań sztucznej inteligencji przez przedsiębiorstwa

Dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji pozwala na jej zastosowania przez przedsiębiorstwa, zarówno na poziomie modeli biznesowych, jak i przy tworzeniu i rozwijaniu produktów oraz usług. W przypadku komercyjnych zastosowań sztucznej inteligencji, podobnie jak w innych innowacyjnych zmianach gospodarczych czy społecznych, praktyka wyprzedza regulacje, a co z tym się wiąże, celem regulacji jest zarówno zminimalizowanie negatywnych konsekwencji już występujących nieetycznego zastosowania AI, jak i próba ograniczenia nieetycznych działań w przyszłości. Inspiracją dla konkretnych pomysłów instytucjonalizacji funkcjonowania AI w gospodarce są praktyczne zastosowania AI w biznesie, które już jesteśmy w stanie ocenić z perspektywy etycznej. Wiele przykładów zostało dokładnie przebadanych i opisanych w literaturze przedmiotu.

Jeden z nagłówków na portalu Fintech – Finanse i Nowe Technologie został sformułowany następująco: „Algorytmy Facebooka oskarżone o przyczynianie się do ludobójstw w Birmie”. Tytuł ten jest podsumowaniem raportu przygotowanego przez Amnesty International⁶, z którego wynika, że w 2017 r. algorytmy generowania treści przez Facebook bezpośrednio przyczyniły się do morderstw i innych okrucieństw popełnianych przez wojsko Myanmaru wobec muzułmańskiej mniejszości Rohingya. W artykule za Amnesty International podano, że Facebook pomógł ekstremistycznym nacjonalistom nękać i dehumanizować Rohingya poprzez rozpowszechnianie ogromnego strumienia treści⁷. Były to treści zawierające mowę nienawiści, fałszywe

⁵ Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii, 2021/0106(COD), Bruksela 2022, s. 71.

⁶ Amnesty International, *The Social Atrocity. Meta and the Right to Remedy for the Rohingya*, London 2022.

⁷ *Algorytmy Facebooka oskarżone o „przyczynianie się” do ludobójstwa w Birmie*, Fintech – Finanse i Nowe Technologie 2022, <https://fintechportal.pl/algorytmy-facebook-a-oskarzone-o-przyczynianie-sie-do-ludobojstwa-w-birmie/> [dostęp: 19.12.2023].

informacje i zachęty do ataku na tę mniejszość etniczną. Jak można przeczytać na innym portalu CyberDefence24, firma Global Witness przeprowadziła szereg badań, które wykazały, że algorytm Facebooka kierował użytkowników w stronę treści, które podlegały do przemocy, forsowały dezinformację i gloryfikowały nadużycia wojska. Na bazie tych i wielu innych analiz uchodźcy Rohingya z Birmy, którzy przeżyli ludobójstwo, złożyli pozew przeciwko firmie Marka Zuckerberga na kwotę 150 mld dol. za działania i zaniechania, które – według nich – przyczyniły się do poważnych, czasem śmiertelnych czynów. Skarga, złożona w sądzie w Kalifornii wskazuje, że algorytmy wykorzystywane przez Facebooka promują dezinformację i ekstremistyczne twierdzenia, które przekładają się na przemoc w świecie rzeczywistym. Podobny pozew sądowy, który został złożony w Wielkiej Brytanii przez prawników z McCue Jury and Partners opisuje, jak algorytmy Facebooka wzmocniły mowę nienawiści. W tym pozwie wskazano również na niepowodzenie firmy w usuwaniu postów w mediach społecznościowych, podżegających do przemocy wobec Rohingya⁸. Źródłem problemów Facebooka jest model biznesowy, w którym to rozwiązania opierające się na sztucznej inteligencji tak rozwijają algorytmy, niezależnie od interwencji człowieka, aby osiągały postawione przed nimi cele. A tymi celami są przyciąganie jak największej liczby klientów spędzających jak najwięcej czasu na określonej platformie po to, aby dotrzeć do nich z jak największą liczbą reklam. Ponadto platformy te mają na celu zebranie jak największej ilości danych o użytkownikach platform, co pozwala na skuteczniejsze dotarcie z reklamą – czy to komercyjną, czy polityczną.

To właśnie AI pozwala na tworzenie nowych modeli biznesowych, produktów i usług, które często mają negatywny wpływ nie tylko na pojedynczych użytkowników, ale również na całe społeczności. W części przypadków skutki takich nowych modeli są przewidywalne, natomiast w innych przypadkach nieprognozowane oraz nieintencjonalne. Co nie oznacza, że fakt takiego negatywnego wpływu, jak opisane powyżej ludobójstwo w Mjanmie, nie wystąpił.

Jak już wspomniałem, w analizie *Addressing Business Model Related Human Rights Risks. A B-Tech Foundational Paper* opracowanej w Biurze Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka podkreślono, że modele biznesowe firm technologicznych coraz częściej są krytykowane za tworzenie lub pogłębianie negatywnych skutków dla szeregu praw człowieka. Dla przykładu firmy z sektora „gig economy” (czyli wykorzystujących pracę dorywczą – „fuchy”) spotkały się z powszechną krytyką za stosowanie modelu biznesowego opartego na zatrudnianiu ogromnej liczby pracowników świadczących usługi bez zapewnienia podstawowych praw pracowniczych, w tym prawa do swobodnego zrzeszania się oraz do otrzymywania wynagrodzenia za czas choroby i świadczeń zabezpieczenia społecznego. Nega-

⁸ A. Mazur, *Ludobójstwo w Mjanmie. Uchodźcy pozywają Facebooka*, CyberDefence24, <https://cyberdefence24.pl/social-media/ludobojstwo-w-mjanmie-uchodzcy-pozywaja-facebook> [dostęp: 20.12.2023].

tywny wpływ na prawa człowieka został wykazany również w przypadku modeli biznesowych platform krótkoterminowego wynajmu mieszkań, przede wszystkim za doprowadzenie do wzrostu cen najmu i zmniejszenie zasobów mieszkaniowych, co ma wpływ na prawo do mieszkania dla biedniejszych mieszkańców⁹.

Na poziomie zarządczym systemy sztucznej inteligencji są wykorzystywane przez firmy m.in. w obszarze zarządzania pracownikami. AI ma potencjał poprawy ergonomii miejsc pracy czy efektywności wykonywanych przez pracowników zadań. Natomiast zapewnienie wiarygodnego wykorzystania AI w miejscu pracy oznacza konieczność rozpatrzenia i zapobiegania potencjalnym ryzykom etycznym, jakie może ona generować. Jak wskazują autorzy raportu Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) zatytułowanego *Using Artificial Intelligence in the workplace: What are the main ethical risks?*, możliwe ryzyka związane z prawami człowieka dotyczą prawa do prywatności, zapewnienia zasad uczciwości w miejscu pracy, zabezpieczenia zdolności do działania i ochrony godności. Wyzwania etyczne związane są również z trudnościami zapewnienia przejrzystości i możliwości wyjaśniania stosowanych rozwiązań bazujących na systemach sztucznej inteligencji, a także z solidnością techniczną, bezpieczeństwem i odpowiedzialnością¹⁰. Wystarczy wspomnieć, że systemy AI mogą służyć do gromadzenia i analizowania danych wrażliwych na temat pracowników. Charakter takich danych już teraz budzi obawy dotyczące możliwych naruszeń prywatności oraz naruszenia integralności czy godności ludzkiej. Zdaniem Kateryny Maltsevy noszone przez pracowników w niektórych firmach urządzenia kontrolne mogą rejestrować wrażliwe dane fizjologiczne dotyczące stanu zdrowia pracowników, ich nawyków, a także ewentualnie charakteru interakcji społecznych z innymi ludźmi. Chociażby analiza zmienności rytmu serca może dostarczać pracodawcy informacji na temat predyspozycji emocjonalnych i fizycznych pracowników, na podstawie których mogą być podejmowane decyzje o dalszych losach zatrudnienia czy awansu w firmie¹¹. Między innymi dlatego autorzy raportu OECD ostrzegają, że etyczne obawy mogą pojawić się wszędzie tam, gdzie systemy sztucznej inteligencji są wdrożone w miejscu pracy, począwszy od rekrutacji i zatrudniania, aż po wsparcie dla pracowników lub menedżerów oraz świadczenie usług¹².

⁹ Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka, *Addressing Business Model Related Human Rights Risks. A B-Tech Foundational Paper*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, New York 2020.

¹⁰ A. Salvi del Pero, P. Wyckoff, A. Vourc'h, *Using Artificial Intelligence in the workplace: What are the main ethical risks?*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 2022, s. 4.

¹¹ K. Maltseva, *Wearables in the workplace: the brave new world of employee engagement*, „Business Horizons” 2020, vol. 63, s. 497.

¹² A. Salvi del Pero, P. Wyckoff, A. Vourc'h, *Using Artificial Intelligence in the workplace...*, s. 4.

2. Znaczenie instytucji dla etyki biznesu

Powyżej przedstawiłem jedynie kilka wybranych przykładów nieetycznych konsekwencji zastosowania sztucznej inteligencji przez biznes. Skłaniają one do poszukiwań takich rozwiązań i koncepcji ekonomicznych i zarządczych, które pozwolą na prowadzenie badań nad etyką biznesu w dobie sztucznej inteligencji. Ramy, metody i pojęcia dominującego we współczesnej ekonomii neoliberalizmu są niewystarczające. Zwraca na to uwagę m.in. Jerzy Hausner, który argumentuje za koniecznością zrewidowania fundamentalnych założeń dla ekonomii i gospodarki. Przekonuje on, że podstawową słabością neoklasycznej ekonomii jest odrzucenie problematyki wartości¹³. Idąc za tą argumentacją, zasadne wydaje się zatem szukanie alternatywnych koncepcji ekonomicznych, które uwzględniają element wartości. Do takich propozycji, jak przekonuje Jerzy Wilkin, należy ekonomia instytucjonalna, w której również wartości stanowią przedmiot badań¹⁴.

Za Hausnerem warto dodać, że wartości, w tym wartości egzystencjalne, mogą być realizowane pod warunkiem narzucania na struktury i funkcje gospodarcze aksjonormatywnych ograniczeń, które inaczej można określić instytucjami¹⁵. Jest to spostrzeżenie tym ważniejsze dla poruszanego w tym artykule tematu, że właśnie w kontekście wyzwań etycznych związanych z wykorzystaniem AI w biznesie efektywne instytucje, o czym przekonuje m.in. Zbigniew Staniek, ograniczają zarówno zjawiska zawodności rynku, jak i zawodności państwa¹⁶. Dlatego uważam, że badania nad etycznymi wyzwaniami dla biznesu wykorzystującego systemy sztucznej inteligencji warto prowadzić w ramach różnych nurtów ekonomii instytucjonalnej, która ma swoje zastosowanie również w naukach o zarządzaniu¹⁷.

Dogłębne omówienie ekonomii instytucjonalnej wykracza poza cele stawiane przed niniejszym artykułem. Niemniej dla uporządkowania dalszych badań, zanim przejdę do omawiania założeń etycznych dla instytucji dla biznesu wykorzystującego AI, zwrócę uwagę na kilka elementów ekonomii instytucjonalnej. Szeroko pojęty instytucjonalizm to interdyscyplinarny obszar badawczy, którego centralnym zagadnieniem są instytucje. Ich znaczenie Ireneusz Sadowski wywodzi z faktu, że przez większość ubiegłego wieku w ekonomii dominował metodologiczny indywidualizm, w ramach którego to właśnie instytucjom nadano istotną i sprawczą

¹³ J. Hausner, *Spółeczna czasoprzestrzeń gospodarowania. W kierunku ekonomii wartości*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2019, s. 11.

¹⁴ J. Wilkin, *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania. Humanistyczna perspektywa ekonomii*, Scholar, Warszawa 2016, s. 15.

¹⁵ J. Hausner, *Spółeczna czasoprzestrzeń gospodarowania...*, s. 70.

¹⁶ Z. Staniek, *Ekonomia instytucjonalna. Dlaczego instytucje są ważne*, Difin, Warszawa 2017, s. 9.

¹⁷ S. Rudolf, *Nowa ekonomia instytucjonalna a nauki o zarządzaniu*, CeDeWu, Warszawa 2016.

rolę, która jednak przez różne nurty była w odmienny sposób postrzegana¹⁸. Dla przykładu różnorodność orientacji neoinstytucjonalnych związana była i wciąż jest m.in. z tym, że nawiązują one do różnie definiowanych „starych instytucjonalizmów”. Poza ekonomią „stary instytucjonalizm” rozumiany jest jako podejście legalistyczne i instrumentalnie racjonalistyczne. Jego uwaga skupiała się na formalnej konstrukcji instytucji rozumianej jako biurokracja, ale niezainteresowanej wpływem zewnętrznego kontekstu¹⁹. Niemniej jednak instytucje są czymś więcej niż jedynie formalnie skonstruowanymi organizacjami. Podejście instytucjonalne w teorii ekonomii, co zauważa Staniek, łączy, a nie przeciwstawia zagadnienia ekonomiczne i społeczne²⁰. Warto dodać, że przedmiotem analiz teorii ekonomii w ujęciu instytucjonalnym jest, jak określa to omawiany autor, „gospodarujące społeczeństwo rynkowe, zawsze w konkretnych warunkach miejsca i czasu”²¹. Powyższe stwierdzenia prowadzą do wniosku, że nurt ten daje narzędzia do prowadzenia badań nad nowymi fenomenami, do których z pewnością należy wpływ AI na biznes, a w szczególności w perspektywie etycznej.

W tym kontekście istotne wydaje się lepsze rozumienie zagadnienia instytucji. Zauważmy, że instytucje, zdaniem Hausnera jako systemy norm nie powstają jedynie w wyniku samorzutnego, nieplanowanego procesu. Nie wyłaniają się przypadkowo czy dowolnie. Są stanowione świadomie. Co prawda nie powstają na zasadzie przyczynowo-skutkowej, ale też nie są przypadkowe. Instytucje są następstwem różnych społecznych interakcji i powstają przez dopasowywanie zachowań i rozwiązań regulacyjnych. Wynikają raczej ze społecznych wyobrażeń i ich interpretacji niż z zakresów²². Hausner zwraca uwagę na ważny element związany z dalszymi badaniami etyki biznesu, który wykorzystuje sztuczną inteligencję. Przyznaje on, że istnienie instytucji ogranicza ludzkie działania, ale zarazem instytucje powodują względną przewidywalność, której fundamentem jest zwrotność i wzajemność relacji społecznych. A to staje się gruntem zaufania, odnoszonego zarówno do relacji międzyludzkich, jak i do reguł życia społecznego. Bez elementarnego zaufania trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie społeczeństwa. Ponadto zauważa, że siła instytucji nie polega na tym, że narzucają wszystkim ścisłe zasady postępowania, lecz na tym, że częściowo ograniczając pewne opcje działania, praktycznie otwierają wiele innych²³. Hausner stawia tezę, że określone normy kształtują ład społeczny, o ile zostają zinstytucjonalizowane, to znaczy, że są społecznie zdefiniowane, uznane i upowszechnione²⁴.

¹⁸ I. Sadowski, *Współczesne spojrzenie na instytucje: ewolucja pojęć, problem modelu aktorstwa i poziomy analizy instytucjonalnej*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr LXIII/3, s. 90.

¹⁹ *Ibidem*, s. 91.

²⁰ Z. Staniek, *Ekonomia instytucjonalna...*, s. 13.

²¹ *Ibidem*, s. 14.

²² J. Hausner, *Spółeczna czasoprzestrzeń gospodarowania...*, ss. 79–80.

²³ *Ibidem*, s. 83.

²⁴ *Ibidem*, s. 89.

Instytucjonalizacja taka odbywa się w ramach różnych typów instytucji. Zbigniew Staniek wyróżnia trzy typy instytucji, które są względem siebie zarówno substytucyjne, jak i komplementarne. Należą do nich instytucje formalne, instytucje nieformalne i instytucje-organizacje. Na instytucje formalne składają się prawo, prawo własności, kontrakty i koszty transakcyjne, regulacje oraz *good governance* – dobre zarządzanie. Instytucje nieformalne to normy społeczne, wzorce kulturowe, zwyczaje, zaufanie, sieci kontaktów, zdolności w rozwiązywaniu wspólnych problemów. Jakość instytucji nieformalnych jest uzależniona od kapitału społecznego. Natomiast do instytucji-organizacji Staniek zalicza przedsiębiorstwa, rynki, sieci, państwo²⁵. Podział na te trzy rodzaje instytucji zastosuję przy próbie rekonstrukcji nowych instytucji dla biznesu wykorzystującego sztuczną inteligencję.

3. Próba rekonstrukcji instytucji dla etyki biznesu wykorzystującego AI

Próbę rekonstrukcji instytucji dla etyki biznesu wykorzystującego AI zawężam do obszaru geograficznego UE. Zgodnie z powyższym wyodrębnieniem typów instytucji rozpocznę od wskazania kluczowych regulacji, które uznaję za próbę wypracowywania instytucji formalnych przez organy UE. Do instrumentów instytucji formalnych zaliczam zarówno regulacje prawne, jak i wytyczne składające się na tzw. miękkie prawo.

Regulacje poświęcone etyce wykorzystywania sztucznej inteligencji są opracowywane przez lub na zlecenie UE od niedawna. Za pierwszy ważny unijny dokument określający etyczne zasady wykorzystania AI w biznesie uznaje się *Wytyczne w zakresie etyki dotyczącej godnej zaufania sztucznej inteligencji* z 2019 r. opracowany przez Grupę Ekspertów Wysokiego Szczebla ds. Sztucznej Inteligencji²⁶. W tym dokumencie eksperci zaproponowali, aby etykę sztucznej inteligencji zdefiniować jako wytyczne wskazujące, jak powinna być zapewniona zgodność wszelkich działań rozwojowych, wdrożeniowych oraz w zakresie użytkowania sztucznej inteligencji z normami etycznymi, w tym podstawowymi prawami człowieka oraz fundamentalnymi wartościami. Ważne jest podkreślenie, że celem zapewnienia takiej zgodności jest uzyskanie wiarygodności dla sztucznej inteligencji²⁷. W dokumencie czytamy, że wiarygodna, inaczej godna zaufania, sztuczna inteligencja powinna posiadać trzy cechy: zgodność z prawem, etyczność oraz solidność zarówno techniczna, jak i społeczna. Etyczność to, zgodnie z *Wytycznymi*, zgodność z następującymi zasadami etycznymi: poszanowanie autono-

²⁵ Z. Staniek, *Ekonomia instytucjonalna...*, s. 35.

²⁶ *Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, European Commission, Brussels 2019.

²⁷ *Wytyczne w zakresie etyki...*, s. 37.

mii człowieka, zapobieganie szkodom, sprawiedliwość i możliwość wyjaśnienia. Etyczność to również spełnianie siedmiu wymogów: 1) przewodnia i nadzorczą rolą człowieka, 2) solidność techniczna i bezpieczeństwo, 3) ochrona prywatności i zarządzanie danymi, 4) przejrzystość, 5) różnorodność, niedyskryminacja i sprawiedliwość, 6) dobrostan społeczny i środowiskowy oraz 7) odpowiedzialność²⁸. Każde z zaleceń zostało w omawianym dokumencie nie tylko dokładnie opisane, ale również zaproponowano sposoby praktycznego ich zastosowania.

Kolejnym istotnym dokumentem, który zdaniem Komisji Europejskiej będzie pierwszym na świecie aktem prawnym regulującym AI, jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (Akt w sprawie sztucznej inteligencji)²⁹. Jak czytamy w uzasadnieniu przygotowania tej regulacji, jej celem jest zapewnienie, aby systemy sztucznej inteligencji wprowadzane do obrotu w Unii i w niej wykorzystywane, były bezpieczne i zgodne z obowiązującymi przepisami dotyczącymi praw podstawowych i z wartościami Unii, aby zagwarantować pewność prawa w celu ułatwienia inwestycji i innowacji w dziedzinie sztucznej inteligencji, poprawić zarządzanie i skuteczne egzekwowanie obowiązujących przepisów dotyczących praw podstawowych i bezpieczeństwa, a także ułatwić rozwój jednolitego rynku dla zgodnych z prawem, bezpiecznych i wiarygodnych zastosowań sztucznej inteligencji, a jednocześnie aby zapobiec fragmentacji rynku³⁰.

W tej propozycji legislacyjnej zaproponowano podejście klasyfikacji systemów sztucznej inteligencji, które mogą być używane w różnych aplikacjach, według ryzyka, jakie stwarzają dla użytkowników. Dokument stanowi, że różne poziomy ryzyka, w tym ryzyka etycznego, będą inaczej nadzorowane za pomocą instytucji-organizacji.

Komisja i państwa członkowskie zachęcają również do sporządzania kodeksów postępowania, których celem jest dobrowolne stosowanie zasad etycznych. Kodeksy te mają zastosowanie przede wszystkim do systemów sztucznej inteligencji innych niż systemy sztucznej inteligencji wysokiego ryzyka. Kodeksy takie powinny prezentować podejście do zrównoważenia środowiskowego, w tym w zakresie programowania energooszczędnego, dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, udziału zainteresowanych stron w projektowaniu i opracowywaniu systemów sztucznej inteligencji oraz różnorodności zespołów programistycznych³¹.

To, co z punktu widzenia tego artykułu jest istotne, to fakt, że podstawą do oceny ryzyka w AI Akt są prawa podstawowe zawarte w *Karcie praw podstawowych*

²⁸ *Ibidem*, ss. 3–4.

²⁹ Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (Akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniające niektóre akty ustawodawcze Unii, COM(2021) 206 final, Komisja Europejska, Bruksela 2021.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

*Unii Europejskiej*³². W wersji AI Akt z 2021 r. możemy zauważyć, że wykorzystywanie sztucznej inteligencji wraz z jej szczególnymi cechami (np. efekt czarnej skrzynki, złożoność, zależność od danych, autonomiczne zachowanie) może mieć negatywny wpływ na szereg praw podstawowych zapisanych w *Karcie*. Dlatego formalne uregulowanie zastosowań systemów sztucznej inteligencji ma na celu zapewnienie wysokiego poziomu ochrony praw podstawowych zawartych w *Karcie*. Dzięki zestawowi wymogów dotyczących wiarygodnej sztucznej inteligencji oraz proporcjonalnym obowiązkom nałożonym na wszystkich uczestników łańcucha wartości regulacja ma wzmocnić i będzie promowała ochronę praw chronionych *Kartą*, do których zaliczają się chociażby: prawo do godności człowieka, poszanowanie życia prywatnego i ochrona danych osobowych, niedyskryminacja oraz równość kobiet i mężczyzn³³.

I to właśnie *Kartę praw podstawowych* możemy uznać za element instytucji nieformalnych, na które, dla przypomnienia, składają się normy społeczne, wzorce kulturowe czy zwyczaje. Co prawda jest to instytucja, która dopiero się kształtuje i jako społeczeństwo wciąż nie wypracowaliśmy odpowiednich zwyczajów, można powiedzieć etosu, dla instytucji nieformalnych dla etyki biznesu wykorzystującego AI. Niemniej jednak punktem odniesienia rozwoju instytucji nieformalnych dla etyki AI w biznesie jest *Karta praw podstawowych*. Zadaniem do wykonania jest reinterpretacja możliwości realizacji praw podstawowych w sytuacji, w której biznes wykorzystuje systemy sztucznej inteligencji w swoich modelach, usługach i produktach. Te wysiłki można dostrzec, analizując chociażby *Europejską deklarację praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*³⁴. Deklaracja ta jest próbą zastosowania i uszczegółowienia zasad etycznych zawartych w *Karcie praw podstawowych*, do transformacji cyfrowej.

W *Europejskiej deklaracji praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie* czytamy, że wraz z przyspieszeniem transformacji cyfrowej nadszedł czas, aby UE określiła, w jaki sposób jej wartości i prawa podstawowe, stosowane w normalnym życiu, powinny być wdrażane w świecie internetowym. Autorzy dokumentu podkreślili bardzo wyraźnie, że transformacja cyfrowa nie powinna pociągać za sobą ograniczania praw. Stoją na stanowisku, że to, co jest nielegalne poza Internetem, jest nielegalne w Internecie. Deklaracja, zdaniem jej autorów, powinna służyć jako punkt odniesienia dla przedsiębiorstw przy opracowywaniu i wdrażaniu nowych technologii. Natomiast ten proces powinien uwzględniać wartości, jakie odnajdujemy we współcześnie obowiązujących instytucjach nieformalnych ujętych we wspomnianej *Karcie praw podstawowych*. Dla przykładu, *Europejska deklaracja praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*, próbując interpretować zapisaną w *Karcie praw podstawowych* wartość, jaką jest solidarność, zwraca uwagę, że

³² *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej* (2016/C 202/02), Bruksela 2016.

³³ *Ibidem*, s. 14.

³⁴ *Europejska deklaracja praw i zasad...*

technologia powinna być wykorzystywana do łączenia ludzi, a nie do ich dzielenia. Transformacja cyfrowa powinna sprzyjać sprawiedliwemu i integracyjnemu społeczeństwu oraz sprawiedliwej i inkluzywnej gospodarce w UE. Zauważono w ten sposób istotny, opisywany w pierwszej części tego artykułu problem związany z platformami społecznościowymi, a jest nim szerzenie mowy nienawiści. Ten element formowania się instytucji nieformalnej jest wspierany przez narzędzie wypracowane w ramach instytucji formalnej, jakim jest *Kodeks postępowania w zakresie zwalczania nielegalnego nawoływania do nienawiści w Internecie*³⁵.

Innym przykładem wartości składającej się na instytucję nieformalną jest wolność wyboru. Element ten również odnajdujemy w *Europejskiej deklaracji praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*, a dokładniej dokument ten porusza zagadnienie swobody wyboru, w szczególności w interakcji z algorytmami i systemami sztucznej inteligencji. Autorzy *Deklaracji* stoją na stanowisku, że sztuczna inteligencja powinna służyć jako narzędzie dla ludzi, a jej ostatecznym celem powinno być zwiększenie dobrobytu człowieka. Dlatego wypracowując instytucje formalne i wpływając na kształtowanie się instytucji nieformalnych, UE i kraje członkowskie zobowiązują się do: propagowania ukierunkowanych na człowieka, wiarygodnych i etycznych systemów sztucznej inteligencji na wszystkich etapach ich opracowywania, wdrażania i wykorzystywania, zgodnie z wartościami UE; zapewnienia odpowiedniego poziomu przejrzystości w zakresie korzystania z algorytmów i sztucznej inteligencji oraz wzmocnienia pozycji użytkowników przy korzystaniu z nich, a także zwiększenia poziomu ich poinformowania, kiedy wchodzi w interakcję z algorytmami i sztuczną inteligencją; zapewnienia, aby systemy algorytmiczne opierały się na odpowiednich zbiorach danych w celu uniknięcia dyskryminacji i umożliwienia sprawowania przez człowieka nadzoru nad wszystkimi wydarzeniami mającymi wpływ na bezpieczeństwo ludzi i ich prawa podstawowe; zapewnienia, aby technologie, takie jak sztuczna inteligencja, nie były wykorzystywane do narzucania ludziom wyborów, np. w odniesieniu do zdrowia, kształcenia, zatrudnienia i życia prywatnego; zapewnienia zabezpieczeń i podejmowania odpowiednich działań, w tym poprzez propagowanie wiarygodnych norm, w celu dopilnowania, aby sztuczna inteligencja i systemy cyfrowe były przez cały czas bezpieczne i wykorzystywane z pełnym poszanowaniem praw podstawowych; oraz przyjęcia środków w celu zapewnienia, aby badania nad sztuczną inteligencją były zgodne z najwyższymi standardami etycznymi i odpowiednimi przepisami UE.

Realizacja powyższych zobowiązań wymaga wprowadzenia i rozwoju trzeciej kategorii instytucji, czyli instytucji-organizacji.

Najbardziej konkretne deklaracje w tym zakresie odnajdujemy w AI Akt. Ta regulacja prawna UE ustanawia nowy organ, jakim jest Europejska Rada ds. Sztucznej

³⁵ *Kodeks postępowania w zakresie zwalczania nielegalnego nawoływania do nienawiści w Internecie*, Bruksela 2016, <https://tiny.pl/d47pd> [dostęp: 16.07.2024]

Inteligencji. Rada ma za zadanie doradzanie Komisji i państwom członkowskim oraz udzielanie im wsparcia w celu ułatwienia spójnego i skutecznego stosowania zapisów zawartych w AI Akt. Innym rozwiązaniem w zakresie instytucji-organizacji jest oczekiwanie od każdego państwa członkowskiego powołania co najmniej jednego organu notyfikującego i co najmniej jednego organu nadzoru rynku. Organ notyfikujący oznacza organ krajowy, który odpowiada za opracowanie i stosowanie procedur koniecznych do oceny, wyznaczenia i notyfikowania jednostek oceniających zgodność oraz za ich monitorowanie.

AI Akt wprowadza również instytucje-organ, taki jak jednostkę oceniającą zgodność, która wykonuje czynności z zakresu oceny zgodności przeprowadzanej przez osobę trzecią, w tym badanie, certyfikację i inspekcję. Innymi instytucjami-organami w zakresie sztucznej inteligencji proponowanymi w omawianym akcie prawnym są oznakowania zgodności CE. Jest to oznakowanie, za pomocą którego dostawca wskazuje, że system sztucznej inteligencji spełnia wymogi określone w AI Akt, również te dotyczące aspektów etycznych i przestrzegania praw podstawowych³⁶.

Podsumowanie

W niniejszym artykule podjąłem próbę uchwycenia kluczowych elementów kształtowania się instytucji na rzecz przestrzegania standardów etycznych dla biznesu wykorzystującego systemy sztucznej inteligencji.

W pierwszej części zostały opisane wybrane przypadki nieetycznych skutków modeli biznesowych, produktów i usług wykorzystujących AI. Fakt, że wykorzystywanie AI w biznesie skutkuje takimi konsekwencjami, jak ludobójstwo w Mjanmie czy skazywanie coraz większej liczby pracujących na model pracy w ramach „ekonomii fuch”, charakteryzujący się brakiem zabezpieczeń społecznych, niskimi wynagrodzeniami i niepewnością, świadczy o tym, że wciąż jeszcze nie zostały wykształcone instytucje nieformalne, zapewniające mechanizmy społeczne uzgadniania standardów etycznych dla biznesu w dobie sztucznej inteligencji.

Jesteśmy świadkami procesu kształtowania się instytucji określających ramy, standardy, również te etyczne, i pewnego rodzaju ograniczenia dla stosowania AI w biznesie. Dopiero od kilku lat trwa proces intencjonalnego, a zarazem spontanicznego kształtowania instytucji dla etyki biznesu, wykorzystującego AI w każdym z wymienionych aspektów ekonomii instytucjonalnej, czyli w zakresie instytucji nieformalnych, instytucji formalnych oraz instytucji-organizacji. Analizując ten proces, można zauważyć nietypową chronologię w powstawaniu tych instytucji. Wydaje się, że w omawianym przypadku powstawania instytucji formalnych oraz instytucji-organizacji wyprzedza konstytuowanie się elementów instytucji niefor-

³⁶ Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego ...

malnych. A te ostatnie są szczególnie istotne z punktu widzenia etyki biznesu, gdyż regulacje prawne i organizacje nie zastąpią pewnej intuicji moralnej podpowiadającej, jakie zachowanie jest moralnie właściwe bądź moralnie naganne. Jest to cecha, która kształtuje się przede wszystkim w ramach instytucji nieformalnych.

W artykule jedynie zasygnalizowałem wybrane wątki etyczne w ramach kształtowania się nowych instytucji dla biznesu wykorzystujących sztuczną inteligencję. Dalsze prace badawcze z pewnością powinny pozwalać na bardziej precyzyjne opisywanie każdego z typów instytucji oraz interakcji między nimi. Szczególnie interesujące wydają się obszary badawcze w ramach instytucji nieformalnych, które to pozwalają na szybszą identyfikację ryzyk etycznych związanych z innowacyjnymi modelami biznesowymi oraz usługami i produktami wykorzystującymi systemy sztucznej inteligencji, w szczególności w zakresie realizacji praw podstawowych zdefiniowanych w *Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej*.

Literatura

- Algorytmy Facebooka oskarżone o „przyczynianie się” do ludobójstwa w Birmie*, Fintech – Finanse i Nowe Technologie 2022, <https://fintechportal.pl/algorytmy-facebook-oskarzone-o-przyczynianie-sie-do-ludobojstwa-w-birmie/> [dostęp: 19.12.2023].
- Amnesty International, *The Social Atrocity. Meta and the Right to Remedy for the Rohingya*, London 2022.
- Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka, *Addressing Business Model Related Human Rights Risks. A B-Tech Foundational Paper*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, New York 2020.
- Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, European Commission, Brussels 2019.
- Europejska deklaracja praw i zasad cyfrowych w cyfrowej dekadzie*, https://tiny.pl/3_6f21r4 [dostęp: 19.12.2023].
- Hausner J., *Społeczna czasoprzestrzeń gospodarowania. W kierunku ekonomii wartości*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2019.
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej* (2016/C 202/02), Bruksela 2016.
- Kodeks postępowania w zakresie zwalczania nielegalnego nawoływania do nienawiści w Internecie*, Bruksela 2016, <https://tiny.pl/d47pd>.
- Maltseva K., *Wearables in the workplace: the brave new world of employee engagement*, Business Horizons, 2020, vol. 63.
- Mazur A., *Ludobójstwo w Mjanmie. Uchodźcy pozywają Facebooka*, CyberDefence24, <https://cyberdefence24.pl/social-media/ludobojstwo-w-mjanmie-uchodzcy-pozywaja-facebook> [dostęp: 20.12.2023].
- Raport *UN B-Tech paper on business models*, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, New York 2020.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (Akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniające

- niektóre akty ustawodawcze Unii, COM (2021) 206 final, Komisja Europejska, Bruksela 2021.
- Rudolf S., *Nowa ekonomia instytucjonalna a nauki o zarządzaniu*, CeDeWu, Warszawa 2016.
- Sadowski I., *Współczesne spojrzenie na instytucje: ewolucja pojęć, problem modelu aktorstwa i poziomy analizy instytucjonalnej*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, nr LXIII/3.
- Salvi Pero A. del, Wyckoff P., Vourc’h A., *Using Artificial Intelligence in the workplace: What are the main ethical risks?*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 2022.
- Staniek Z., *Ekonomia instytucjonalna. Dlaczego instytucje są ważne*, Difin, Warszawa 2017.
- Wilkin J., *Instytucjonalne i kulturowe podstawy gospodarowania. Humanistyczna perspektywa ekonomii*, Scholar, Warszawa 2016.
- Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii, 2021/0106(COD)*, Bruksela 2022.
- Wytyczne w zakresie etyki dotyczącej godnej zaufania sztucznej inteligencji*, Niezależna Grupa Ekspertów Wysokiego Szczebla ds. Sztucznej Inteligencji, Komisja Europejska, Bruksela 2019.